ئۆزۈلمەس تارىخي رىشتە

ئەزىز ئەيسا ئەلكۈن

(باغداش تورى مۇنبىرىدا نەشر قىلىنغان نۇسخا ئاساسىدا ئېلكتاب قىلىپ قايتا نەشر قىلىندى)

(خەلقئارالىق ھون ۋە ئورال ئالتاي تىللىق قەلەمكەشلەرنىڭ 2011 _يىلى 21 _فېۋرالدىن 24 _ فېۋرالغىچە دوناي دەرياسى بويىدا ئۆتكۈزگەن ئۇچۇرىشىشى توغرىسىدا يېزىلغان ئەدەبىي خاتىرە)

تارىختىن ئىككى سۆز:

"ھونلار ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ قەدىمكى چاغدىكى ئەجدادى. ھونلار باشقا ھەممە تۈركىي خەلقلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىدىمۇ ئاساسلىق رول ئوينىغان". دېمەك ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ سائەت سترېلكىسى 21 _ئەسىرنى كۆرسىتىۋاتقان بۇ دەقىقىلەردە تارىختا ئۇيغۇر قاتارلىق باشقا تۈركىي ئېتنىك قېرىنداشلىرىدىن ئايرىلىپ ئاسىيا ۋە ياۋروپا قىتئەلىرىدە ئالەمشۇمۇل ئىمپىراتۇرلۇقلارنى قۇرۇپ تاكى بۈگۈنكى كۈنگە قەدەر ئۆزىنىڭ مىللىي مەۋجۇتلۇقىنى، مۇستەقىل دۆلىتىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان ۋە دۇنيا تەرىپىدىن تارىختىكى ھونلارنىڭ دۆلىتى دەپ تونۇلغان، ئۆزلىرىنىڭ ئېتنىك مىللەت نامىنى ئىزچىل بۈگۈنكى كۈنگىچە ئون ئۇيغۇر "ئونوگۇر" دەپ ئاتاپ كېلىۋاتقان بۈگۈنكى ۋېنگرىيە ھونلىرى بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ دوناي دەرياسى بويىدىكى ياۋروپانىڭ ئەڭ گۈزەل شەھەرلىرىنىڭ بىرى بولغان بۇداپېشتتا 2011 _يىلى 2 _ئاينىڭ 21 _كۈنىدىن 24 _كۈنىگىچە ئېلىپ بارغان ھون ۋە ئورال ئالتاي تىللىق قەلەمكەشلەرنىڭ تارىخىي ئۇچرىشىشى سىزنى ئۇيغۇرنىڭ تارىخىي ئەجدادى بولغان ھونلارنىڭ تەخمىنەن 1700 يىللار ئىلگىرى بىزدىن ئايرىلغاندىن كېيىنكى ئۆتمۈشلىرى ۋە ئۇلارنىڭ بۈگۈنكى ياۋروپادىكى ئەھۋالىنى بىلىش ئىستىكىڭىزنى قوزغايدۇ ئەلۋەتتە!

خەرىتىدە هونلارنىڭ غەربكە كۆچۈش يوللىرى ۋە ۋاقىتلىرى كۆرستىلگەن. هونلار تەخمىنەن مىلادى 350 _ يىللاردىن باشلاپ غەربكە كۆچۈشكە باشلىغان.

مانا بۇ مەقسەت بىلەن ۋېنگىرىيىدە ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارالىق هون ۋە ئورال ئالتاي تىللىق قەلەمكەشلەر مەركىزلىرىنىڭ 2 _نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى ھەققىدە يېزىشتىن بۇرۇن ئاۋۋال ئوقۇرمەنلەرگە ۋېنگىرىيە هونلىرىنى بۈگۈنكى ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتمەكچىمەن.

ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىي ئەجدادى هونلار توغرىسىدا

Hun atisi Atilla (406-453)

هونلار ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ قەدىمكى تارىخىي ئەجدادىدۇر. هونلار بۇنىڭدىن تەخمىنەن ئىككى مىڭ يىللار ئىلگىرى هازىرقى سىبىرىيە ۋە ئۇنىڭ جەنۇبىدىكى كەڭ زېمىنلاردىن تارتىپ جۇڭگونىڭ سېرىق دەريا ۋە دېڭىزلىرىغىچە، بايقال كۆلىنىڭ شەرقىدىكى كەڭ زېمىنلاردىن تارتىپ ئالتاي تەڭرىتاغ ۋە ئورال تاغلىرىدىن كاسپىي دېڭىزىغىچە بولغان كەڭ زېمىنلاردا ياشاپ كەلگەن بولسا، كېيىن هونلار تەخمىنەن مىلادى 350 _ يىللىرى غەربكە قاراپ كۆچۈشكە باشلاپ مىلادى 434 _ يىلى ئاتىللا هون (406_453) تەرىپىدىن ناهايىتى كۈچلۈك ۋە بۈيۈك بولغان ياۋروپا هون ئىمپېرىيىسىنى قۇرۇپ 5 _ ئەسىرگە كەلگەندە غەربىي رۇم ئىمپېرىيىسىنى زاۋاللىققا يۈزلەندۈرگەن بولسا، ئاسىيادا هون ئەجدادلىرى ياشىغان كەڭ زېمىنلاردا قېرىنداش بولۇپ ياشاپ كەلگەن تۈرك، ئۇيغۇر قاتارلىق تۈركى مىللەتلەر بۇ زېمىنلاردا قايتىدىن باش كۆتۈرۈپ، هون ئەجدادلىرى قالدۇرغان بوشلۇقنى تولدۇرۇپ دۆلەتلەر ۋە ئىمپراتۇرلۇقلارنى قۇرۇپ هونلار ياشىغان زېمىنلارغا ۋارىسلىق قىلغان.

پۈتكۈل هون قەبىلىلىرى مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 3 _ئەسىردە هون تەڭرىقۇت (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 174_ 209_ يىللار) تەرىپىدىن بىرلەشتۈرۈپ ئاسىيا هون ئىمپېرىيىسىنى قۇرغان. هون ئىمپېرىيىسىنىڭ جەنۇبىي چېگرىسى بولغان جۇڭگونىڭ چىن سۇلالىسى مىلادى 2 _ ئەسىردىن باشلاپ سەددىچىن سېپىلىنى سوقۇشنى باشلىغان بولۇپ بۇ دەل ئاسىيا هون ئىمپېرىيىسىنىڭ

ئەڭ كۈچلەنگەن مەزگىللىرىگە توغرا كېلىدۇ. جۇڭگو بۇ دەۋرلەردە داۋاملىق تۈردە هونلارنىڭ هۇجۇمىغا ئۇچراپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن سېپىل سوقۇپ ئۆزىنى قوغدىغان ۋە بۇ سېپىلنى ئۆزىنىڭ قوغدىنىش چېگراسى قىلغان. بۇ ھەقتە تەتقىقات ئېلىپ بارغان بەزى تارىخچىلار هون باتۇر تەڭرىقۇتنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى "ئوغۇزخان" بىلەن بىر كىشى دەپ قارايدۇ.

بۈگۈنكى ۋېنگرىيە:

بۈگۈنكى ۋېنگرىيەدىكى هونلار (ۋېنگرىيىلىكلەر) (ئۆز دۆلىتىنى Magyar دەپ ئاتايدۇ (ئىنگلىزچە Hungary دەپ ئاتىلىدۇ) ئۆزىنىڭ ئېتنىك كېلىپ چىقىش مەنبەسىنى ياكى هونلارنىڭ (Magyarország) دۆلەت بولۇپ شەكىللىنىش ۋە مىللەت نامىنى 7 _ئەسىردە تەشكىل قىلىنغان قەبىلىلەر ئىتتىپاقى onogur (ئون ئۇيغۇر) ئىسمىدىن كېلىپ چىققان دەپ قارايدۇ. بۇلغارلارمۇ ئوخشاشلا ئۆزلىرىنىڭ ئېتنىك كېلىپ چىقىشىنى _ onogur (onoguria _uyghuria utigur) قەبىلىلىرىدىن دەپ بىلىدۇ.

ۋېنگرىيە هونلىرى ئورال تىلى ئائىلىسىنىڭ فىننو _ئۇگرىك (Finno_Ugric) تىل گۇرۇپپىسىدا سۆزلىشىدۇ يەنى بالتىق دېڭىزى بويىدىكى ئېستونىيە ۋە فىنلاندىيە تىللىرىغا يېقىن. دۇنيا

بويىچە ھازىر ھونلارنىڭ نوپۇسى 14 مىليون ئەتراپىدا بولۇپ، بۇ نوپۇسنىڭ 10 مىليوندىن كۆپرەكى ۋېنگىرىيەدە ياشايدۇ، قالغان 4 مىليونى ھونلار ۋېنگىرىيەگە قوشنا بولغان رۇمىنيە، سېربىيە ۋە ئۇكرائىنىيەدە ياشايدۇ.

ۋېنگىرىيە ھونلىرى ئورخۇن يېزىقىنى تاكى 11 _ئەسىرگىچە يەنى خرىستىئان دىنىنى قوبۇل قىلغانغىچە قوللانغان بولۇپ، 11 _ئەسىردىن كېيىن لاتىن يېزىقىنى قوللىنىشقا باشلايدۇ. ۋېنگىرىيە بىلەن چېگرىداش بولغان دۆلەتلەردىكى سىزېكەلىس، چساگو، پالوچ ۋە جاسسىچ قاتارلىق سانى بىرقەدەر ئاز بولغان مىللەتلەرمۇ ھازىرقى ھونلارنىڭ ئېتنىك مىللەت تەركىبىگە تەۋە دەپ قارىلىدۇ.

بۈگۈنكى كۈنگە قەدەر داۋام قىلغان ۋېنگىرىيە دۆلىتى مىلادى 895 _ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ ياۋروپادىكى ئەڭ قەدىمكى دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ يەنى ياۋروپادا تۇنجى گېرمان ۋە فرانسۇزلار تەرىپىدىن ۋەردۇن شەرتنامىسى (Treaty of Verdun) ئاساسىدا مىلادى 843 _ يىلى ئانگلو _ساكسون (Anglo_Saxon) دۆلىتى قۇرۇلۇپ 60 يىل كېيىن قۇرۇلغان قەدىمى دۆلەتتۇر. موڭغۇللار ۋېنگىرىيىنى 1241 ۋە 1242 _ يىللىرى ئىستىلا قىلغان بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتىكى موڭغۇل ھون ئۇرۇشلىرىدا ۋېنگىرىيە ئاھالىسىنىڭ تەڭ يېرىمى يەنى تەخمىنەن 2 مىليوندىن كۆپرەك ئاھالىنىڭ ئۇرۇشتا ئۆلگەنلىكىنى كۆرستىدۇ.

ئوسمان ئىمپېرىيىسى ۋېنگىرىيىگە 1526 _ يىلىدىن 1699 _ يىلىغىچە ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ. ۋېنگىرىيە 1526 _ يىلى ئاۋسترىيە بىلەن بىرلىشىپ ياۋروپادىكى ئىككىنچى چوڭ ئىمپېرىيە ئاۋسترىيە _ ۋېنگىرىيە ئىمپېرىيىسىنى قۇرىدۇ ۋە بۇ ئىمپېرىيە 1918 _ يىلى پارتلىغان 1_ دۇنيا ئۇرۇشىغىچە داۋام قىلىدۇ. گېرمانىيە ۋە ئىتالىيىنىڭ ۋېنگىرىيىگە 1 _قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىدا قولىدىن كەتكەن زېمىنلىرىنى قايتۇرۇپ ئېلىشىنى كاپالەتلىك قىلىشى بىلەن يەنە 2 _ دۇنيا ئۇرۇشىدا ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرگە قارشى كۈچلەر قاتارىدا ئۇرۇشقا قاتنىشىدۇ. ۋېنگىرىيە 2 _قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىدىمۇ يېڭىلىپ 1945 _ يىلى 13 _فېۋرال سوۋېت ئىتتىپاقىغا شەرتسىز تەسلىم بولىدۇ ۋە 1947 _ يىلى پارىژ تىنچلىق ئەھدىنامىسىگە ئىمزا قويىدۇ. ئاقىۋەتتە ۋېنگىرىيە 1918 _ يىلىدىن 1945 _ يىلىغىچە بولغان 2 _ قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىدا زېمىنىنىڭ 72% دىن، ئاھالىسىنىڭ 66% دىن ئايرىلىپ قالىدۇ.

سوۋېت كوممۇنىستلىرى ۋېنگىرىيىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن تۇنجى قېتىملىق سوۋېت ئىشغالىيىتىگە قارشى 1956 _ يىلى 23 _ ئۆكتەبىر ۋېنگىرىيە ئىنقىلابى باشلىنىدۇ ۋە بۇ ئىنقىلاب 1956 _ يىلى 10 _ نويابىر سوۋېت ئەسكەرلىرى نامايىشچىلارنى قانلىق باستۇرۇش بىلەن ئاياغلىشىپ، باستۇرۇلۇش داۋامىدا يۈزبەرگەن قانلىق توقۇنۇشتا 2500 دىن ئارتۇق

ۋېنگرىيىلىكلەر ۋە 700 سوۋېت ئەسكەرلىرى ئۆلدى. نەتىجىدە بۇ ۋەقەدىن كېيىن تەخمىنەن 200،000 دىن ئارتۇق ۋېنگرىيىلىكلەر باشقا دۆلەتلەرگە مۇساپىر بولۇپ قېچىپ كېتىدۇ.

رۇمىنىيە كوممۇنىستلىرى تارىختىن تارتىپ ۋېنگرىيە زېمىنى بولۇپ كەلگەن ۋە 2 _دۇنيا ئۇرۇشىدا رۇمىنىيە ئۆز تەۋەلىكىگە قوشۇۋالغان ترانسىلۋانىيەنىڭ يېزا قىشلاقلىرىنى بۇزۇشقا ئۇرۇندى ۋە بۇ ھەرىكەتكە نارازىلىق بىلدۈرۈپ 1988 _ يىلى 6 _ ئايدا 30 مىڭدىن ئارتۇق كىشى نامايىش قىلدى. بۇ ۋاقىتتا مىخائىل گورباچېۋ ۋېنگرىيىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشماسلىق پوزىتسىيىسىنى بىلدۈردى. ۋە شۇ يىلى 5 _ ئايدا ۋېنگرىيىلىكلەر ئاۋسترىيە بىلەن بولغان چېگرا سىم توسۇقلارنى ئېلىپ تاشلايدۇ. 1989 _ يىلى سېنتەبىردە بېرلىن تېمىنىڭ ئۆرۈلۈشكە باشلىنىشىدىن كېيىن 10 _ ئاينىڭ 23 _كۈنى ۋېنگرىيە ئۆزىنىڭ 3 _ قېتىملىق ۋېنگرىيە جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغانلىقىنى جاكارلايدۇ.

ۋېنگرىيە 2004 _ يىلى 1 _ماي رەسمىي ياۋروپا ئىتتىپاقىغا ئەزا بولۇپ كىرگەن. ۋېنگرىيىنىڭ ھازىرقى يەر كۆلىمى 93،km0302 بولۇپ دۇنيا بويىچە دۆلەتلەر يەر كۆلىمى بويىچە 109 ئورۇندا تۇرىدۇ. ۋېنگرىيىنىڭ 2011 _ يىلدىكى نوپۇسى 10،164،000 بولۇپ دۇنيادىكى دۆلەتلەر بويىچە 83 _ئورۇندا تۇرىدۇ. ۋېنگرىيىنىڭ 2009 _ يىلدىكى ستاتىستىكىسىغا ئاساسلانغاندا كىشى بېشىغا كېلىدىغان مىللىي دارامەت 18،566 دوللار. ۋېنگرىيە “فورېنت” پۇل بىرلىكىنى قوللىنىدۇ.

خەلقئارالىق هون ۋە ئورال ئالتاي تىللىق قەلەمكەشلەر مەركىزلىرىنىڭ 2 _ نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى 21 _ فېۋرالدىن 24 _ فېۋرالغىچە ۋېنگرىيىنىڭ پايتەختى بۇداپېشت شەھرىدە ئېچىلدى

ئەمدى ئۆز گېپىمىزگە كەلسەك، يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئۆتكەندەك ئاسىيا ۋە ياۋروپادا قىتئەلىرىدە ئالەمشۇمۇل ئىمپىراتورلۇقلارنى قۇرۇپ دۇنيانىڭ سىياسىي ۋە تارىخ سەھنىلىرىدە مەڭگۈ ئۆچمەيدىغان ئابىدىلەرنى تىكلىگەن ۋە بۈگۈنكى كۈنگە قەدەر ئۆزلىرىنىڭ مىللىي كىملىكىنى "بىز ئون ئۇيغۇرلار" دەپ ئاتاپ كەلگەن هون ئەجدادلىرىمىزنىڭ ياۋروپادىكى تارىخى يۇرتى ۋېنگرىيىنىڭ پايتەختى بۇداپېشتتا ۋېنگرىيە مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى، ۋېنگرىيە دۆلەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتى، خەلقئارا قەلەمكەشلەر ۋېنگرىيە مەركىزى ۋە خەلقئارا قەلەمكەشلەر مەركىزى قاتارلىق ئورۇنلار بىرلىكتە ئورۇنلاشتۇرۇلغان هون (ۋېنگرىيىلىك) ۋە ئورال _ئالتاي تىللىق يازغۇچى، شائىرلار ۋە سەنئەتكارلارنىڭ ئۆز ئارا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش پائالىيىتى 2011 _ يىلى 2 _ ئاينىڭ 21 _كۈنىدىن 24 _ كۈنىگىچە بولۇپ ئۆتتى.

بۇ يىغىلىش هون ۋە ئورال _ئالتاي تىللىق يازغۇچى، شائىر ۋە سەنئەتكارلارنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشنى ۋە ئۆز ئارا چۈشىنىشنى ئىلگىرى سۈرۈشنى مەقسەت قىلغان بىر تارىخىي ئۇچرىشىش بولۇپ، مەزكۇر يىغىنغا قازاقىستان، قىرغىزىستان، تۈركىيە، ئاۋستىرالىيە، كانادا، ئامېرىكا، ئەنگلىيە ۋە گېرمانىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىن كەلگەن خەلقئارا قەلەمكەشلەر مەركىزىنىڭ ئەزالىرى ۋە ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان مېھمانلار ۋە ۋېنگرىيىلىك يازغۇچىلار بولۇپ 50 دىن ئارتۇق يازغۇچى ۋە سەنئەتكارلار ئىشتىراك قىلدى.

بۇ پائالىيەتكە يەنە يىللاردىن بۇيان ئەنگلىيىدە ئاكتىپ پائالىيەت ئېلىپ بېرىپ ئۇيغۇر ۋە ئۇيغۇر مەدەنىيەت سەنئىتىنى تونۇشتۇرۇپ كېلىۋاتقان لوندون ئۇيغۇر ئانسامبىلى ئالاھىدە تەكلىپ بىلەن قاتنىشىپ يىغىن ئىشتىراكچىلىرىغا ھەم خالىس كەلگەن ۋېنگرىيىلىك ئۇيغۇر ھەۋەسكارلىرىغا، تاماشىبىنلارغا بۇداپېشت پىرىزىدېنت مېھمانخانىسىدا ئۇيغۇر مىللىي سەنئىتىنىڭ نامايەندىلىرىنى كۆرسىتىپ مەخسۇس كونسېرت بەردى.

يىغىننىڭ تۇنجى كۈنى ۋېنگرىيىلىكلەر (هونلار) ئۈچۈن ناھايىتىمۇ ئەھمىيەتلىك بولغان ۋېنگرىيە دۆلەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ زالىدا سائەت 9 دا ۋېنگرىيە دۆلەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيەتىنىڭ رەئىسى jános szentmátoni ئەپەندىنىڭ قارشى ئېلىش سۆزى قىلىشى بىلەن تەنتەنىلىك باشلاندى. يىغىندا ئىككىنچى بولۇپ سۆزگە چىققان خەلقئارا قەلەمكەشلەر ۋېنگرىيە مەركىزىنىڭ رەئىسى zoltán sumonyi ئەپەندى يىغىن ئىشتىراكچىلىرىغا مۇھىم نۇتۇق سۆزلىدى.

ۋېنگىرىيە دۆلەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيەتىنىڭ رەئىسى jános szentmátoni سۆزنى مۇنداق باشلايدۇ:

“مەن مىڭ يىلدىن كېيىن ئورال ئالتايلىق قېرىنداشلىرىمنى، جۈملىدىن ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمنى تاپتىم، بىزنىڭ بۇ قېتىمقى ئۇچرىشىشىمىز ئەمدى مەڭگۈ داۋام قىلىدۇ ئەمما ئۈزۈلمەيدۇ.........”

پۈتۈن يىغىن ئەھلى چۇشلۇك ئارام ئېلىشتا ۋېنگىرىيە دۆلەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رېستورانىدا بىرلىكتە غىزالانغاندىن كېيىن يىغىننىڭ چۈشتىن كېيىنكى داۋامىنى باشلىۋەتتى.

چۈشتىن كېيىنلىك پائالىيەتتە ۋېنگىرىيىلىك پروفېسسور پېتىر بەلگۈلياش ئەپەندى “ھىندى ۋە ياۋروپا تىللىرى بىلەن ئالتاي ئورال تىللىرى ئارىسىدىكى باغلىنىشلىق سۆزلەر” دېگەن تېمىدا لېكسىيە سۆزلىدى.

كېيىن ۋېنگىرىيە ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئەدەبىيات تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى szorenyi lazlo ئەپەندى ۋېنگىرىيىلىك مەشھۇر تارىخشۇناسaurel stein ئەپەندىنىڭ شەرقشۇناسلىق تەتقىقاتىغا بىرلەشتۈرۈپ تەييارلىغان “ئۇيغۇر ۋە ھونلارنىڭ قەدىمكى زاماندىكى مۇناسىۋەتلىرى” دېگەن تېمىدا لېكسىيە سۆزلىدى.

ئاخىردا ئورال _ئالتاي تىللىق، جۈملىدىن ئۇيغۇر ۋە ۋېنگىرىيىلىك يازغۇچى شائىرلارنىڭ قىسقا ئەسەرلىرىنى يىغىن ئىشتىراكچىلىرىغا ئوقۇش ۋە ئۇيغۇر ۋېنگىر تىللىرىغا ئۆز ئارا تەرجىمە قىلىش ئەركىن ئىجادىيەت كۆركى بولۇپ ئۆتتى. بۇ پائالىيەتكە قازاقىستاندا تونۇلغان شائىر ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق ئەپەندى ئۆزىنىڭ بۇداپېشتقا كەلگەن تۇنجى كۈنى كەچتە دوناي دەرياسى بويلىرىنى زىيارەت قىلغانلىقىنى ۋە شۇ كۈنى ھونلارنىڭ ئاتىسى ئاتىللانىڭ سىماسىنى كۆرگەندەك بولغانلىقىنى ۋە يەنە شۇ دەقىقىلەردە تارىم _ئىلى دەريالىرىنى دوناي درياسىغا سېلىشتۇرما قىلىپ يازغان شېئىرىسىنى دېكلىماتسىيە قىلىدۇ.

شائىر ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق ئەپەندى شېئىرىسىنى ئوقۇشى بىلەن تەڭلا ئىنگلىز تىلى ئارقىلىق ۋېنگىر تىلىغا ئەينەن تەرجىمە قىلىنىپ تۇرىدۇ. شېئىرنى ئاڭلىغان ۋېنگىرىيىلىك ۋە ئۇيغۇر يىغىن قاتناشقۇچىلىرىنى چوڭقۇر ھاياجانغا چۆمدۈرىدۇ....

ئېغىناپ ئاققان ئەزىم دەريا دوناي،
بويۇڭغا كېلىپ قالدىم تونۇدۇڭمۇ؟
بىر چاغلار سېنى ئاتلىق كېچىپ ئۆتكەن
ئاتىللا باتۇرىڭدىن سورىدىڭمۇ؟!
دوپپامغا قاراپ مېنى تونۇدۇڭمۇ؟
....

ۋېنگرىيە دۆلەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىدە ئۆتكۈزۈلگەن 2011 _ يىلى 21 _ فېۋرالدىكى قەلبلەرنى چوڭقۇر ھاياجانغا سالىدىغان ۋە كېلەچەككە ئۈمىدلىك باققان بۇ قېرىنداش ھون ۋە ئورال ئالتاي تىللىق قەلەمكەشلىرىنىڭ بۇ بىر كۈنلۈك پائالىيىتى ناھايىتى قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە ئاياغلىشىپ شۇ كۈنى كەچ سائەت 7 دە بۇداپېشت پرېزىدېنت مېھمانخانىسىنىڭ زالىدا بۇ قېتىمقى پائالىيەتكە ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان لوندون ئۇيغۇر ئانسامبىلىنىڭ ئۇيغۇر خەلق ناخشا مۇزىكىلىرىدىن ئۆرنەكلەر كۆرسىتىدىغان مەخسۇس سەنئەتنى كېچىلىكى ئالقىش _ سادالار ئىچىدە باشلاندى. سەھنىدە ئىككى ئىنگلىز، بىر ئۇيغۇر مۇزىكانت ۋە بىر ئۇيغۇر ناخشىچىدىن ئىبارەت 5 كىشىدىن تەركىب تاپقان لوندون ئۇيغۇر ئانسامبىلىنىڭ مۇزىكانت ۋە ناخشىچىسى ئۇيغۇر 12 مۇقامىدىن راك مۇقامىنى جاراڭلىق ئىجرا قىلىۋاتقاندا بۇ مۇزىكىنىڭ جەلپ قىلىش كۈچىدىن زوقلىنىپ ئۆز قۇلىقى ۋە كۆزلىرىگە ئىشەنمەي ئولتۇرۇپ ئاڭلاۋاتقان ۋېنگرىيىلىك تاماشىبىنلار تېخىمۇ زور قىزىقىش ۋە زوقلىنىش ئىچىدە ھەر بىر نومۇر تۈگىگەندە ئالقىشلىرىنى توختىتالماي قالدى...

كونسېرت باشلىنىپ دەل يېرىمىغا كەلگەندە 20 مىنۇتلۇق ئارام ئېلىش ئېلان قىلىندى ۋە دەل شۇ پەيتتە سەھنىگە چىققان قازاقىستاندىن كەلگەن تونۇلغان ئۇيغۇر يازغۇچى رابىت ئىسمائىل ئەپەندى ئوتتۇرا ئاسىيادىن ۋەكىل بولۇپ كەلگەن ئۇيغۇر قەلەمكەشلىرىنىڭ بارلىق ئەزالىرىغا ۋاكالىتەن خەلقئارا قەلەمكەشلەر ۋېنگرىيە مەركىزىنىڭ رەئىسى zoltán sumonyi ئەپەندىگە ئۇيغۇرنىڭ تونى ۋە دوپپىسىنى تەقدىم قىلدى. ئارقىدىنلا يەنە ۋېنگرىيىلىك باشقا بىر قانچە ئەزىز مېھمانلارغىمۇ ئۇيغۇر دوپپىسى كىيدۈردى ۋە مىننەتدارلىقلار بىلدۈرۈلدى......

لوندون ئۇيغۇر ئانسامبىلىنىڭ ئىجراسىدىكى ئۇيغۇر سەنئەت كونسېرتىنىڭ داۋامى "بىزنىڭ ناخشىمىز" دېگەن ناخشىنى ئورۇنداش بىلەن باشلاندى:

بىزنىڭ ناخشىمىز

ھەممە ئىشتا خوش دىدار خەلقىم، ياراتتى ناخشىدىن داستان،
ساداسى ياڭرىسا كۆكتە، سۆيۈندى يەر بىلەن ئاسمان.

ياشايدۇ ئەل بىلەن، ئەل بىلەن بىللە قەدىمدىن يادىكار ناخشام،
ھاياتنىڭ كۈزنگە زىننەت، يۈرەكتە ئىنتىزار ناخشام.

بولۇپ جەڭلەردە چوغ مەشئەل، يۈرەكتە ناخشىمىز ۋولقان،
يورۇتقان ئاشۇ تۈنلەرنى، قىلىپ ھەيران زىمىستاننى جىمى گۈلخان.

ياشايدۇ ئەل بىلەن، ئەل بىلەن بىللە قەدىمدىن يادىكار ناخشام،
ھاياتنىڭ كۆزنگە زىننەت، يۈرەكتە ئىنتىزار ناخشام.

ھەي... ئۆگەتتى ناخشىمىز ئەلگە، ھەي... مۇھەببەت سۆيگۈ نەپرەتنى،
ھەي... يېتەكلەپ ماڭىدۇ مۇشۇ كۈندە، ھەي... تۈمەنلەپ يېڭى ئەۋلادنى.

ياشايدۇ ئەل بىلەن، ئەل بىلە بىللە قەدىمدىن يادىكار ناخشام،
ھاياتنىڭ كۆزنگە زىننەت، يۈرەكتە ئىنتىزار ناخشام...

كونسېرتنىڭ ئاخىرىدا "ئاتۇش" پەدىسگە چېلىنغان ئۇيغۇرنىڭ شوخ ئۇسسۇللۇق مۇزىكىسى ياڭراق خەلق قوشاقلىرى بىلەن بىللە جاراڭلىغاندا ئۇيغۇر ۋە ۋېنگرىيىلىك دوستلار سەھنىگە چىقىپ ئۇيغۇر ئۇسۇلىنى باشلىۋەتتى... بۇ سەنئەت كېچىلىكى ئەڭ ئاخىرىدا ئۇيغۇر مەشرىپى بىلەن قايىنام تاشقىنلىق ئىچىدە ئاياغلاشتى.

يىغىنىنىڭ ئىككىنچى كۈنى

يىغىن 2 _ ئاينىڭ 22 _ كۈنى بۇداپېشت پرېزىدېنت مېھمانخانىسى يىغىن زالىدا ئىككىنچى كۈنگە قەدەم قويدى. يىغىندا قازاقىستاندىن كەلگەن ئۇيغۇر قەلەمكەشلىرىنىڭ ئەزاسى ۋە قازاقىستان رېسپۇبلىكىلىق "ئۇيغۇر ئاۋازى" گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى ئازماتوۋ يولداش ئابدۇقدىرووۋىچ ئەپەندى قازاقىستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ دۆلەتلىك نەشر ئەپكار "ئۇيغۇر ئاۋازى" گېزىتىنىڭ يىللاردىن بۇيان ئېلىپ بارغان خىزمەتلىرىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى.

ئاخىرىدا ئازماتوۋ يولداش ئابدۇقدىرووۋىچ ئەپەندى قازاقىستاندىن نەشر قىلىنغان ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى، سەنئەتكارلىرى ۋە ھەر ساھەلەردىكى مەشھۇر كىشىلەرنىڭ ھايات تارىخى مۇجەسسەملەنگەن "قازاقىستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئېنسكلوپېدىيەس" نى بىر قىسىم يىغىن ئىشتىراكچىلىرىغا تەقدىم قىلدى.

ئۇيغۇرلار بىلەن ھونلارنىڭ مۇشائىرە سورۇنى

بۇ مۇشائىرە سورۇنى ئۇيغۇر ۋە ھونلارنىڭ ئۆز _ ئارا چۈشىنىش، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشنى مەقسەت قىلغان ئەڭ ئاخىرقى پروگراممىلارنىڭ بىرى بولۇپ، بۇ پائالىيەت 2 _ ئاينىڭ 22 _ كۈنى كەچ سائەت 6 دە باشلىنىپ سائەت 8 يېرىمغىچە ۋېنگرىيە پايتەختى بۇداپېشتتىكى پرېزىدېنت مېھمانخانىسىدا بولۇپ ئۆتتى.

بۇ سورۇنغا ۋېنگرىيىلىك ئەزىز مېھمانلاردىن ۋېنگرىيە مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىدىن دوكتور **katalin budai**، ۋېنگرىيە دۆلەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى **janos szentmartoni** ۋە خەلقئارا قەلەمكەشلەر ۋېنگرىيە مەركىزىنىڭ رەئىسى **zoltan sumonyi** قاتارلىق كىشىلەر بارلىق ئورال _ئالتاي تىللىق جۇملىدىن ئۇيغۇر قەلەمكەشلەر ۋەكىللىرى بىلەن بىللە بۇ پائالىيەتكە قاتناشتى.

مۇشائىرە سورۇنىدا ۋېنگرىيىلىك مەشھۇر شائىرلاردىن **aléxsandér** ۋە **tibor weiner sennyey** قاتارلىقلار بىلەن بىرگە، ئۇيغۇر شائىرلاردىن قازاقىستاندىن كەلگەن ئاتاقلىق **elizabeth,** شائىر ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق ئەپەندى، تۈركىيىدىن دوكتور سۇلتان مەخمۇت قەشقىرى ئەپەندى، كانادادىن تۇيغۇن ئابدۇۋەلى ئەپەندى، ئەنگلىيىلىك ئەزىز ئەيسا ئەلكۈن ئەپەندى قاتارلىق شائىرلار ئۆز شېئىرلىرىنى ئوقۇپ ئۆتتى. ئوقۇلغان شېئىرلار ئۇيغۇر تىلى ۋە ئېنگلىس تىللىرىغا نەق مەيداندا تەرجىمە قىلىنىپ، قېرىنداش مىللەت كىشىلىرىنىڭ كۈچلۈك ھاياجانلىرىنى قوزغىدى.

بۇ مۇشائىرە بەزمىسىنى قازاقىستاندا تونۇلغان پېشقەدەم شائىر ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ بىر داستانى بىلەن باشلاندى.

....

تۈركىيىدىن كەلگەن پېشقەدەم شائىر، يازغۇچى دوكتور سۇلتان مەخمۇت قەشقىرى ئەپەندى شېئىرىسىنى مۇنداق باشلايدۇ:

شېئىرىم، شېئىرىم، سەن يۈرگۈم تەرجىمانى،
پىكرىم زىكرىم بولۇپ كۆكتە چاقنايدىغان.

شېئىرىم، شېئىرىم، سەن مېنىڭ جان يولدىشىم سەن،
شادلىقىمغا كۆڭلى ياشناپ يايرايدىغان.
شېئىرىم، شېئىرىم، مۈشكۈللەردە قولدىشىم سەن،
خېيىمخەتەر تەھلىكىدىن ئاسرايدىغان.

شېئىرىم، شېئىرىم، يالقۇنجىغان يالقۇنۇم سەن،
مۇزلىغاندا كۆكرىكىمنى قاقلايدىغان.
....

تۆۋەندە كانادادىن ۋەكىل بولۇپ كەلگەن ياش، تالانتلىق شائىر تۇيغۇن ئابدۇۋەلى ئەپەندى ئوقۇغان شېئىردىن ھۆزۈر ئالايلى:

كۆزلىرىمدە مۆگدەيدۇ قۇياش،
بولۇپ قالار يوللىرىم خىرە.
پۈتلىشىپ مەن ماڭالماي قالسام،
كۆرۈپ قېلىپ يىقىلغىنىمنى،
يۆلەپ قويار كىم كېلىپ مېنى؟

ئاشىقىدىن ئايرىلغان قىزنىڭ،
ياش لىقمۇ لىق تولغان كۆزىدەك،
خىيالىمۇ قالسا مۇگدىنىپ،
كىممۇ سۈرتۈپ قويار يېشىمنى،
رەستىدىكى سېمىز قاسساپنىڭ،

ئالدىدىكى باغلانغان قويدەك.
تېپىچەكلىسە ئۆمىدلىرىممۇ،
كىممۇ بەزلەپ قويار قەلبىمنى؟
تەنھالىقتا كەتسەم ئېچىرقاپ،
ناتونۇش دوست بەرگەن ناننى يەپ،
پۈتۈپ قالسا ئاۋازىممۇ،
كىم ساداغا ئۆندەر تىلىمنى؟!
كىممۇ يوقلاپ كېلەر ھەم مېنى؟
كۆزلىرىمدە مۈگدەيدۇ قۇياش.

تېمىم تېمىم كۆز ياشلىرىمنى،
بۇلۇتلارغا سۈرتكۈزگەن ئىدى.
خىجىل بولۇپ كېتەر شەپەقمۇ،
تېمىم تېمىم ھەسرەتلىرىمنى،
ئېلىپ كەتسە قۇياشقا قوشۇپ،
ئېلىپ كەتسە تەنھالىقىمنى،
زىمىستان تاغ چوققىسىدا،
چېچەك ئاچقان قار لەيلىسىدەك،
ئېچىلىپ كېتەر غەرب كۆكلۈممۇ؟

ئارقىدىن ئەنگلىيىدىن كەلگەن ئەزىز ئەيسا ئەلكۈن ئەپەندى ئىنگلىز ۋە ئۇيغۇر تىللىرىدا يازغان ئىككى پارچە شېئىرىسنى ئوقۇيدۇ.

ئوكۇم _ چۈشۈمدە
مەن ئويغاق.
مەن بىلەن تەڭ تۇغۇلغان
ھىجران ماڭا تولغاق...
بىراق

مەجنۇنلۇقتىن مەن يىراق.
ئەمەس بۇ كۈنۈم تىلسىم
ئۈيقۇسىز قارچۇقۇمدا قاتقان
ئاخشام مەنزىلى
كۆرۈنسمۇ مەندىن ئۇزاق!

رەھىمسىز سەن ھەي دۇنيا
ئاشىقلارغا بىۋاپا.
دۇنيايىمدا مىسلىسىز چۇقان
ساڭا قارشى بۈيۈك ئىسيان.
ۋۇجۇدۇمدا
يېنىۋاتقان مۇھەببەتنىڭ ئوتىدا
كۆيۈۋاتىدۇ
مەشۇق دەپ بىر سەۋدا....

بۇ كۈندىكى ئۇيغۇرلار شائىرلىرى بىلەن بىلەن ھون شائىرلىرىنىڭ مۇشائىرە سورۇنى 2 سائەتتىن ئارتۇق داۋام قىلىپ قىزغىن كەيپىياتلار ئىچىدە ئاياغلاشتى.

بۇداپېشتتىكى ئەڭ ئاخىرقى بىر كۈن

خەلقئارالىق ھون ۋە ئورال _ئالتاي تىللىق قەلەمكەشلەرى مەركىزىنىڭ 2 _نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈنلۈك پائالىيتى 2 _ئاينىڭ 23 _كۈنى بۇداپېشت پىرېزىدېنت مېھمانخانىسى يىغىن زالىدا سائەت 9 دا باشلاندى.

يىغىندا بۇ قېتىمقى ئۇچرۇششىنىڭ ئاياغلىشىش خۇلاسە سۆزى قىلىنىپ بۇ 3 كۈندىن بۇيان داۋام قىلغان يىغىننىڭ كۆزلىگەن مەقستى تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان بىر يىغىن بولغانلىقىنى بولۇپمۇ ئۇيغۇر ۋە ھون (ۋېنگرىيىلىك)يازغۇچىلارنىڭ ئۆز _ ئارا ئۇچرۇشۇش ئارقىلىق مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشى بولسا بىر تارىخىي ئەھمىيەتلىك ئىش بولغانلىقىنى ۋە شۇ ۋەجىدىن ناھايىتى يىراق يوللارنى بېسىپ ھەتتا قىتئەلەر ئاتلاپ ھەر قايسى دۆلەتلەردىن بۇ يىغىنغا كەلگەن بارلىق ۋەكىللەرگە ئۆزىنىڭ مىننەتدارلىقىنى بىلدۈردىغانلىغىنى ئىپادىلەپ ئۆتتى.

يىغىننىڭ يېپىلىش مۇراسىمدا قازاقىستاندىن كەلگەن خەمىت ھەمرايېۋ، ۋەققاس ئەپەندى، ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق ئەپەندى، خاللوۋ ئەلىشىر ئەپەندى، قىرغىزىستاندىن تۇرسۇن ئىسلام

ئەپەندى، ئاۋستىرالىيەدىن كەلگەن سۈيۈنگۈل خانىم قاتارلىق يىغىن ئىشتىراكچىلىرى يىغىن توغرىسىدا ئۆز تەسىراتلىرىنى بايان قىلىپ، يىغىن ئەھلى بىلەن دىدارلاشتى.

دۇنيانىڭ ھەر جايلىرىغا تارقىلىپ ياشاۋاتقان ئۇيغۇر يازارلىرىنىڭ بىر يەرگە جەم بولۇپ ئۆز ئارا سۆھبەتلەردە بولۇشى، ئۆز ئارا كۆڭۈل بولىدىغان مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھاكىملەر ئېلىپ بېرىشى بولۇپمۇ ئۆز ۋەتىنىنى چوڭقۇر سېغىنىش ئوتلىرى ئىچىدە ئۆز مۇھەببەتلىرىنى ئىزھار قىلىشىپ ئۆتكەن بۇ بىر قانچە كۈنلۈك ھايات ئەمدى مانا ئاخىرلىشىش دەقىقلىرىدە تۇرماقتا.

ئايرىلىش يەنە ئايرىلىش ۋە يات ئەللەرنى ۋاقىتلىق پاناھلىق قىلىپ ياشاش ئەلۋەتتە ۋەتەن سۆيەر ھەرقانداق بىر ئۇيغۇرنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلماي قالمايدۇ... يىغىن ئىشتىراكچىلىرىدىن پېشقەدەم يازغۇچىلار ئۆز سۆزلىرىنى تۈگىتىپ سەھنىدىن ئايرىلغاندا كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ئاققان ئايرىلىش ياشلىرىنى يوشۇرۇپ قالالمىدى...

بۇ يىغىندا ناھايىتىمۇ ئەھمىيەتلىك بولغان بىر ئىش كوپ ساندىكى ياشنىپ قالغان ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى بىلەن ئاساسلىق غەرب ئەللىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر ياش يازارلىرىنىڭ ئۇچرىششى بولۇپ، مۇنداق بىر تارىخىي ئۇچرىشىش سىزگە ئاتىنىڭ ئۆز كەسپىنى ۋە ھاياتىدىن چالا قىلىپ قالغان تۆگىتەلمىگەن ئىشلىرىنى ۋەسىيەت قىلىپ باللىرىغا قالدۇرۇۋاتقان ئەينەن بىر كۆرۈنۈشنى ئەسلىتىدىغانلىغى تەبىئىي ئەمما بۇ ئۇيغۇرنىڭ بۈگۈنكى رېئاللىقى. بىر مىللەتنىڭ ئۆز مىللىي خۇسۇسىيەتلىرىنى ساقلاپ قېلىشى ئۇچۇن ئەجدادلار ئىزىنى ياشلارنىڭ بېسىشى ۋە قىلىپ تۆگىتەلمىگەن ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ ئادا قىلىشى بىر مەجبۇرىيەتتۇر ۋە شۇنداق بولغاندىلا مىللەت مىللەت بولۇپ ياشايدۇ ۋە مىللەت يىلتىزى كېيىنكى ئەۋلادلارغىچە داۋام قىلىدۇ.

بۇ ئەسىرنىڭ كىرىشى بىلەن ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ كۆپ ساھەلىرى مەيلى سىياسەتچىللىرى، يازغۇچىلىرى بولسۇن، ئالىملىرى، تىجارەتچىلىرى ياكى سەنئەتكارلىرى بولسۇن ھەممە ساھەلىرى دېگەندەك مانا مۇشۇنداق بىر تارىخىي ھەل قىلغۇچىلىق ئۆتكەلدە تۇرماقتا.

بۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ۋېنگىرىيىلىك elizabeth خانىم يېتەكچىلىكىدىكى خەلقئارا قەلەمكەشلەر ۋېنگر مەركىزىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن بارلىق يىغىن قاتناشقۇچىلىرىغا دوناي دەرياسى ۋە بۇداپېشت شەھىرىنىڭ تارىخىي ئىزلىرىنى زىيارەت قىلدۇردى.

دوناي دەرياسى بويىغا زىيارەت

بىز بارلىق يىغىن ئىشتىراكچىلىرى دەسلەپتە ۋېنگىرىيە پايتەختى بۇداپېشتىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان ۋېنگىرىيە قەھرىمانلار مۇنارىنى زىيارەت قىلدۇق. بۇ قەھرىمانلار ئابىدىلىرى تارىختا تۈنجى قېتىم ھونلار ھازىرقى ۋېنگىرىيە تۇپرىقىغا قەدەم باسقان 7 قەبىلە باشلىقىنىڭ ۋە 14 پادىشاھنىڭ ھەيكىلىنى قاتۇرغان بولۇپ بۇ 7 قەبىلە باشلىقى ئۆزىنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكى ھەم ئاھالىسى بىلەن بۇ ھون تۇپرىقىغا كىرىپ، ئۆز ئالدىغا يۇرت سوراپ ياشىغان ئىكەن. كېيىن دۆلەت بىرلىككە كېلىپ، ھون زېمىنىنى مەشھۇر 14 پادىشاھ سورىغان ئىكەن. "قىزىقارلىق يېرى، ھازىر ۋېنگىرىيەدىكى ھەر ئۈچ ئەرنىڭ ئىككىسىنىڭ ئىسمى "ئاتىللا" ئىكەن. ۋېنگىرلارنىڭ ئەتراپتىكى دۆلەتلەر بىلەن مۇناسىۋىتى دېگەندەك ياخشى بولمىغاچ ۋە قوشنا دۆلەتلەر بىلەن چېگرا ماجىرالىرى بولغاچ، ئۆز دۆلىتىنىڭ بىرلىكىنى، مەۋجۇتلۇقىنى كۈچلۈك ھون روھى ۋە ئىتتىپاقلىق بىلەن قوغداپ ياشايدىكەن".

بۇداپېشت شەھىرى دوناي دەرياسىنى چېگرا قىلغان ھالدا پەس ۋە بۇدا دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدىكەن. بۇ ئىككى شەھەرنىڭ قوشۇلغان ئىسمى ھازىرقى بۇداپېشت شەھىرىنى شەكىللەندۈرگەن ئەمما تارىختا بىر بۇ ئىككى شەھەر نەچچە يۈز يىللار سىياسىي جەھەتلەردىن بىر بىرىدىن ئايرىلىپ تۇرغان.

بىز بۇداپېشت قەھرىمانلار مۇنارىنى زىيارەت قىلىپ تۈگەتكەندىن كېيىن ۋېنگرىيىلىك يولباشچىمىز elizabeth خانىم يېتەكچىلىكىدە دوناي دەرياسى بويىنى بويلاپ بۇدا شەھىرى تەرەپكە قاراپ ماڭدۇق ۋە ناھايىتىمۇ ھەيۋەتلىك سىلىنغان دوناي دەرياسىنىڭ كۆۋرۈكى ئارقىلىق دۇنياغا داڭلىق دوناي دەرياسىنى كېسىپ ئۆتۈپ بۇدا شەھىرىگە جايلاشقان پادىشاھ سارىيىنى زىيارەت قىلدۇق.

گەرچە بۇ كۈنى ھاۋا شۇنچە سوغۇق بولغان بولسىمۇ ئەمما ئارىمىزدىكى يېشى چوڭ مويسىپىت ئاكا _ ھەدىللىرىمىز ناھايىتى روھلۇق كەيپىياتلىرى بىلەن بۇ زىيارەت سەپىرىمىزگە تېخىمۇ كوپ ئىلھاملار بېغىشلىدى. ئۇلار ئۆزلىرى ۋېنگرىيە ۋە بۇداپېشت توغرىسىدا كىتابلاردا ئوقۇغان بىلىملىرىنى بىزگە ئايىماي ئېيتىپ بەردى.

يولدا بىز ئۆز _ ئارا بۇداپېشت شەھەر تارىخى توغرىسىدا كەڭ كۇشادە پاراڭلار قىلىشتۇق. مەن يول باشلىغۇچىمىز elizabeth خانىمدىن ئىنگلىزچە مۇنداق بىر سوئالنى سورۇدۇم:

"مەن ۋېنگرىيىنىڭ 15 _ئەسىرلەردە ئوسمان ئىمپېرىيىسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغانلىقىنى كىتابلاردىن ئوقۇغان ئىدىم، سىز ئېيتىپ بەرسىڭىز، شۇ چاغدا ئوسمان ئىمپېرىيىسى بۇداپېشت شەھىرىنى قانداق بويسۇندۇرغان؟ ئوسمان ئىمپېرىيىسى ئەسكەرلىرى بىلەن ھونلار ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇشلار بولغانمۇ؟" دەپ سورىغان سوئالىمغا

مۇنداق جاۋاب بەردى: "ئۇ چاغدا بەك ۋەھشىي ئۇرۇش بولغان. بىز ھونلار تەقۋادار خرىستىئانلار، ئوسمانلى تۈركلىرى بولسا ئىسلام بايرىقى ئاستىدا بىزگە ھۇجۇم قىلغان. ئۇرۇش نەچچە ئون _ يىگىرمە يىللاپ داۋام قىلغان. ئەڭ ئاخىردا بىز ئوسمان ئىمپېرىيىسىنى ۋېنگرىيىدىن قوغلاپ چىقاردۇق ئەممە بۇنىڭغا ئاز بولغاندا 150 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت كەتكەن ۋە نەچچە يۈزمىڭلىغان ئىنسانلار ھاياتىدىن ئايرىلغان..."

elizabeth خانىم ماگا چۈشەندۈرۈپ: "بىز ھونلار گەرچە تارىختا ئاتىللا باشچىلىقىدا ناھايىتى كۈچلۈك ياۋروپا ھون ئىمپېرىيىسىنى قۇرۇپ ئالەمشۇمۇل تارىخلارنى قالدۇرغان خەلق بولساقمۇ بىز يەنە ئۆز نۆۋىتىدە ياۋروپادا ئەڭ كوپ بەدەل تۆلىگەن خەلقمىز. بۈگۈنكى مۇستەقىل ۋېنگىرىيە دۆلىتىنىمۇ قولدىن بېرىپ قويغىلى تاسلا قالدۇق. موڭغۇللار بىزگە ھۇجۇم قىلغاندا بىز ئۇلارغا قارشى قاتتىق جەڭ قىلغان، ئاخىردا موڭغۇللار بىلەن بولغان ئۇرۇشتا پۈتۈن ھونلار ئاھالىسىنىڭ تەڭ يېرىمى دېگەندەك ھالاك بولغان. دۇنيادا بىز ھونلارغا ھۇجۇم قىلمىغان كۈچلەر يوق دېيەرلىك... 2 _قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئاخىرىدا گىتلېر گېرمانىيىسىنىڭ بومباردىمان قىلىپ ۋېنگرىيىنى تولۇق ئىشغال قىلغىنىدىن تارتىپ ئامېرىكا ۋە ئەنگلىيىنىڭ ھاۋا ھۇجۇملىرىدىن تاكى ستالىن قىزىل ئارمىيىسىنىڭ ئىشغالىيىتىگىچە...

بىز ۋېنگرىيىلىكلەر ئۇرۇشقا كانىيىمىزغىچە تويغان خەلق. باشقىلار بىزنى بوزەك قىلىمىز، زېمىنىمىزنى ئىشغال قىلىمىز دەيدۇ ئەمما بىزدە قېنىمىزغا سىڭگەن ئاتىللانىڭ روھى ھازىرمۇ بار. بىز باش ئەگمەيمىز. بىز ۋېنگرىيىلىكلەر يېقىنقى يىللاردا ئاخىرى سوۋېت ئىشغالىيىتىدىن ئازاد بولۇپ ئەركىن ۋە مۇستەقىل ۋېنگرىيە دۆلىتىدە ياشاۋاتقىنىمىزغا پەقەت 20 _نەچچە يىللا بولدى... "

ئۇيغۇرنىڭ تارىخىي ئەجدادى ھون باتۇرى ئاتىللانىڭ ئاتلىرى كېچىپ ئۆتكەن تارىخنىڭ يەككە شاھىتى بولغان ئەزىم دوناي دەرياسى بويىدا Elizabeth خانىمنىڭ بۇ بايانلىرىنى ئاڭلاپ تۇگىتىپ بولالمايلا ۋۇجۇدۇمنى بىر خىل ئاچچىق سۇكۇت، ئۆزلۈك ئۆكۈنۈش تۇيغۇلىرى چىرمىۋالدى...

ئۆزۈمنى دۇنيادىكى ئەڭ مەشھۇر باتۇرلۇق ھەققىدە يېزىلغان ھېچ بىر ئىنسان ئوقۇپ باقمىغان كىتابتىن دەرس ئالغاندەك بولدۇم... راست دەيدۇ، بۇ خانىمنىڭ ئېيتقانلىرى توغرا، بۇ ھونلارنىڭ ئۆتكەنكى كەچمىشى ۋە بۈگۈنكى ھاياتى. تارىخ يارىتالمىغان مىللەتنىڭ ئەتىسى بولمايدۇ، ئەتىسى بولمىغان مىللەتنىڭ كېلەچەكنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس!

ئېگىزلىككە جايلاشقان بۇدا پادىشاھلىق سارىيىنىڭ قەلئەلىرى كۆزنەكلىرىدىن كۆزۈم خۇددى ئۆيگە ئېسىلغان ئەڭ ئېسىل مەنزىرىلىك رەسىملەردىنمۇ گۈزەل كۆرۈنۈۋاتقان ياۋروپانىڭ ئوتتۇرا ئەسىردىكى ئەڭ گۈزەل بىناكارلىقىنىڭ جەۋھەرلىرى مۇجەسسەملەنگەن دوناي دەرياسىنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى ھونلار پۈتكۈل تارىخىدا بەرپا قىلغان شەھەر مەدەنىيىتىنىڭ نامايەندىسى بولغان بۇ گۈزەل شەھەرگە تىكىلمەكتە ئەمما ئەقلى كۆزۈم تارىم دەرياسىنىڭ قىرغاقلىرىدا توپا رەڭ كۆرۈنىدىغان، مۈكچەيگەن پاكار ئۆيلەرگە، توپ _ چاڭ كوتۇرلۇپ تۇرىدىغان تار چىغىر يوللارغا ۋە ئۇ ئۆيلەردە ياشايدىغان تەقۋادار، ئاقكۆڭۈل، مۆمىن ئۇيغۇرۇمنىڭ ئېپتىدائىي مەھەللىرىگە قادالماقتا...

بۇ دەقىقىلەردە يۈرىكىمدە پەيدا بولغان نادامەت پىغانلىرى ۋۇجۇدۇمنى تىلغىماقتا... قىياسىمچە مىڭنگىدە پەيدا بولغان مۇنداق تۇيغۇلار بەلكىم سىزدىمۇ پەيدا بولۇشى مۇمكىن چۈنكى تارىختىكى ھون بوۋىمىزنىڭ بۈگۈنكى ئەجدادلىرى بىز ئۇيغۇرلارغا بۇ دۇنيادا قانداق قىلغاندا ۋە قانداق بەدەللەرنى تۆلىگەندە ئىززەت _ ھۆرمەت بىلەن ياشىغىلى بولىدىغانلىقىدىن ئىبارەت بىر قىممەتلىك تەلىماتنى سۆزلەپ بەرمەكتە...

بىز قىزغىن پاراڭلار ئىچىدە ساياھىتىمىزنى كەچ سائەت 5 لەردە ئاياغلاشتۇرۇپ ھەممىمىز ئايرىم _ ئايرىم بىر قانچە تاكسىغا بولۇنۇپ ۋېنگرىيىلىك ئاتاقلىق شائىر alexander نىڭ تەكلىپىگە بىنائەن ئۇنىڭ ئۆيىدە زىياپەتتە بولۇشقا يۈرۈپ كەتتۇق.

شائىر alexander نىڭ ئويى ناھايىتى چوڭ بولۇپ ئاز دىگەندىمۇ 30 نەچچە ئۇيغۇرنى ۋە 10 نەچچە ھون دوستلىرىمىزنى كەڭ كۈشادە كۈتۈۋالدى. بىز ئايرىم خانە ئۆيدە ياشلار بىر يەرگە جەم بولۇپ ھون ياشلىرى ئېلىپ كەلگەن چالغۇ ئەسۋابلار بىلەن لوندون ئۇيغۇر ئانسامبىلىنىڭ ناخشىچىسى رەھىمە خانىم باشچىلىقىدا ھون ۋە ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىغا جور بولۇپ كەيپىياتىمىزنى يۇقىرى كۆتۈرسەك، چوڭلار مېھمانخانا ئوينىڭ يەنە بىر تەرىپىدە بىر دەستىخانغا جەم بولۇپ جاھاننىڭ ئۆتكەن _ كەچكەن پاراڭلىرىنى قىلىشىپ مۇڭدىشىشنى باشلىۋەتتى. ساھىبخان alexander نىڭ تەكلىپى بويىچە بىز كەچ سائەت 9 لاردا ۋېنگرىيە خەلق ئۇسۇلىنى كۆرۈش ئۈچۈن بىر قىسىم ياشلار بىر ئاممىۋى تياتېرخانىغا باردۇق. ئۇ يەردە ھون ياشلىرى بىلەن بىرگە ھون خەلق ئۇسۇلىنى قولنى _ قولغا تۇتۇشۇپ، پىرقىرىشىپ ئۇسۇل ئوينىدۇق...

خۇلاسە

شۇنداق، بۇ قىتىمقى ئۇيغۇر _ هون قەلەمكەشلىرىنىڭ ئۇچرىشىشى بولغان 2 _قىتىملىق خەلقئارا ئورال_ ئالتاي قەلەمكەشلىرى مەركىزىنىڭ قۇرۇلتىيى هەر _ بىر يىغىن ئىشتىراكچىلىرىنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ئۇنتۇلغۇسىز ئەسلىمىلەرنى قالدۇردى چۈنكى بۇ ئاددىي بىر ئۇچرىشىش بولماستىن بەلكى ئۇيغۇر _ هوندىن ئىبارەت بۇ بىر _ بىرىدىن ئايرىلغان قېرىنداشلارنىڭ 1700 يىلدىن كېيىنكى دىدار كۆرۈشىشلىرى ئىدى!

شۇڭا بۇ ئۇچۇرۇشىشى تەبىئىيكى تارىخقا سىياسىي ئۆچمەيدىغان بىر بەت بولۇپ يېزىلغۇسى! هون ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ قېرىنداشلىق _ دوستلۇق رىشتىسى يېڭى بىر دەۋردە يېڭى بىر سەۋىيىدە مەڭگۈ ئۈزۈلمەي راۋاج تاپقۇسى!

خەلقئارا قەلەمكەشلەر ۋېنگرىيە مەركىزىنىڭ رەئىسى zoltán sumonyi دېگەندەك "بىز ئەمدى يېپەك يولىدىكى تارىمغا قاراپ كارۋان تارتىمىز".

دېمەك بىز ھەممىمىزنىڭ شۇنڭغا ئىشەنچىمىز كامىلكى بۇنىڭدىن كېيىن دوناي ۋە تارىم دەريالىرى ئارىسىدىكى كارۋانلار مەڭگە ئۈزۈلمەي قاتنايدۇ! هون _ ئۇيغۇر قېرىنداش مىللەتلىرىنىڭ ئارىسىدىكى ئۈزۈلمەس رىشتە مەڭگۈ ئۈزۈلمەي ياشنايدۇ!

ئەڭ ئاخىردا پۈتۈن يىغىن ئىشتىراكچىلىرى نامىدىن بۇ قېتىمقى خەلقئارا ئورال ئالتاي قەلەمكەشلىرى مەركىزىنىڭ پائالىيەتلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتلەردىن يېقىندىن ياردەمدە بولغان ۋېنگرىيە مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىگە، ۋېنگرىيە دۆلەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىگە ۋە خەلقئارا قەلەمكەشلەر جەمئىيىتى ۋېنگرىيە مەركىزىگە هەم بۇ مەركەزلەردىكى بارلىق پىداكارلىرىغا ئالاھىدە مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز!

2011 _ يىلى، فېۋرال، بۇداپېشت _ لوندون

ماقالىنىڭ كېلىش مەنبەلىرى

- باغداش تور بېكىتى مۇنبىرى:
  http://bbs.bagdax.cn/thread-28622-1-1.html
- مەزكۇر ئەسەر باغداش تورى مۇنبىرىدىن ئەزىز ئەيسا ئەلكۈن تور سەھىپىسىگە ئەينەن كۆچۈرۈلۈپ نەشر قىلىندى:
  http://www.azizisa.org/index.php/2015/11/08/uzulmes_tarixiy_rishte/
- «ئۈزۈلمەس تارىخىي رىشتە» ناملىق بۇ ئەسەر باغداش تورى مۇنبىرى ئاساسىدا ئەزىز ئەيسا ئەلكۈن توردا ئېلكىتاب قىلىپ نەشر قىلىندى. چۈشۈرۈش ۋە ئوقۇش مۇقىم ئادرېسى:
  http://www.azizisa.org/elkun_kitap/Uzulmes_tarixiy_rishte.pdf